

дың бірінен прогресс идеясын білсе, екіншісінен отырықшылық идеясын танып біледі. Ыбырай қоғамда адам мінезін оқу-білім арқылы ғана түзетуге болады деп сенеді.

Ыбырай сабақты оқыту жүйесіне аса көңіл болген. Сабақтың жүйесіздігі баланың пөнге қызықпауын, үлгермеуін, салақтығын тұғызады. Бұл балаланың емес, мұғалімнің кі-нәсі дейді. Ендеше, пәнді өте жетік білу, оқушылардың қызығуын арттыру – бұл мұғалімнің шаруасы. Сондықтан Ы Алтынсаринның оқу-әдістемелік ойлары қашанда өзекті.

Ыбырай Алтынсарин діни оқудың өзін адамгершілікті, гуманизмді насихаттауға бейімдеу қажет деп қарады. Осы мақсатпен 1883 жылы өзінің «Мұсылмандық тұтқасы» атты оқу құралын араб әрпімен жазып, оны Қазан қаласында өзінің досы Н.И. Ильмен-скийдің көмегімен бастырып шығарды.

Бұл еңбектің құндылығы, біріншеден, мұсылман дінінің шариғат заңдарына ана ті-лінде түсінік беруі болса, екіншіден, діни терминдердің мән-мағынасын ашуға зер салуын-да, үшіншіден, шариғат заңын өмір тіршілігімен, адам тәрбиесімен тығыз байланыстыра талдауында болып отыр. Ол діннің өзін тәрбиенің құралы ретінде қарастырды.

Ы. Алтынсарин оқу-ағарту ісін жүзеге асыруда екі бірдей кедергілермен күресу тура келді. Оның бірі – Ыбырайдың ағартушылық ісін көре алмай «шоқынған», «кәпір» деп ел арасында өсек таратушы қожа-молдалар болса, екіншіден, дәрекі, топас орыс чиновникте-рімен де күресті. Ол өзінің досы В.В. Катаринскийге «... Ең жаманы халықтың қараңғылы-ғы емес, қоғамның әл-ауқаты мен мәдениетін көтеруге көмектесу үшін үкіметтің өзі қойған білімді адамдарымен күресуге тура келеді» дейді.

Патша үкіметі қазақ даласын қараңғылықта ұстауға тырысып бақты. Олар оқымаған қараңғы елді басқару оңайырақ болады деп санады. Патша үкіметінің осы отарлау саяса-тының ішкі мәнін терең түсінген Ыбырай халықты қапастан құтқарудың жолы тек өнер-бі-лім деп қарады. Сол жолда аянбай еңбек етіп, бар өмірін сарпетті.

Ы. Алтынсарин оқулықтарына енгізген «Ұят кімде болса, иман сонда болады», «Алтын алма, ақыл ал», «Ісін ақ болса, тәңірің жақ болар», «Талапты ерге нұр жауар», «Қайырымсыз болса, ханнан без; өткелсіз болса, судан без, асусыз болса, таудан без», «Өнерлі өлмес, өнерсіз – күн көрмес», «Оқу түбі – тоқу» сияқты асыл сөздерінен бүгінгі жастардың да ғибрат алатыны сөзсіз.

Бүгінгі нарықтық кезеңде жастарды имандылыққа, ізгілікке тәрбиелеудің аса қажетті-гі туып отырған кезде Ы. Алтынсариннің ізгілік жөніндегі осы ойларын шәкірттердің жүрегі-не ұялатудың, ал ұлт мектептерін Ыбырай дәстүрі негізінде қайта құрудың қажеттілігі туып отыр.

Ы. Алтынсарин есімінің көшелерге, аулдарға, оқу орындарына берілуі тегін емес. Қостанайдың басты көшелерінің бірі оның атымен аталды. Біздің жерлесіміз туған ауданға да оның аты көтерілді. Бұрынғы бар мұражай қатарына ол 1884 жылы негізін салған орыс-қазақ мектебінің орнына тұрғызылған ағартушының мемориалдық мұражайы қосылды. Ең бастысы, оның бейнесі – халықтың жадында, ұрпақтың құрметінде.

Ы.АЛТЫНСАРИННИҢ БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Умарова Р.М.

«Қостанай қаласы әкімдігінің білім бөлімінің №1 орта мектебі» ММ

Ыбырай Алтынсарин – қазақ арасынан шыққан тұңғыш педагог, балалар әдебиетіне зор үлесін қосқан кемеңгер. Балаларға арналған «Әке мен бала», «Таза бұлақ», «Өрмек-ші, құмырсқа, қарлығаш», т.б. көптеген әңгімелері бар, мәселе атында емес, тәрбиелік мән-нінде, ол әңгімелердің өз кезінде атқарған қызметінде. Мәселеге осы тұрғыдан келсек, өзі жазған әңгімесі болсын, орысшадан аудармалары болсын, Алтынсарин жазба әдебиеті тарихында балалар әдебиетінің негізін салушы болды. Ыбырай Алтынсаринның кезінде орыс не Европа елдерінде балалар әдебиеті сол елдің жалпы әдебиетінің негізгі бір сала-сына айналып еді. Біздің қазақ жағдайында Махамбет, Абай тәрізді ұлы ақындарымыздың кейбір өлеңдерін айтпасақ, балалар әдебиеті жоқ, не жоқтың қасы болатын. Бұл мәселені биік сатыға көтеріп, балалар әдебиетін жасауға саналы түрде кіріскен бізде бірінші адам – педагог-жазушы Алтынсарин. Оған шейінгі балалар әдебиетінің үлгілері тек фольклоры-мызда ғана болатын. «Жаңылтпаш», «Бесік жыры», «Құйыршық», «Қотыр торғай», «Өтірік өлең», «Жұмбақ», «Тазша бала» туралы ертегілер, бәрі де жастардың ой-санасына лай-ықталынған балалар әдебиеті қатарына жатады. Халық өздерінің дүниетанушылық көзқа-растарына сәйкес кекілді жас, келешек ұрпаққа өздерінше жақсы тәрбие беруге тырысты. Ал тарихи жазба әдебиетімізді алсақ, бұл мәселе ашығырақ айтқанда, ескерусіз қалған болатын. Әлеуметтік мәні зор барлық істің тетігі жастарда деп сенуші Ы.Алтынсарин

басқа мәдениетті елдердің жазба әдебиетінің үлгісінде өз халқы, оның келешегі үшін керекті балалар әдебиетін жасауға күш салды. Орыстың педагог, ұлы жазушыларынан аудару, кейбір тақырып, әңгіме сюжетін оның өзінше жазу, араб, түркі халықтарының қазақ ауыз әдебиетінен естіген, оқыған әңгімелерінің іштеріндегі қызықтыларын балалардың ой-санасы, жасына лайықтап жазу және өз жанынан да бірнеше әңгімелер шығару арқылы Ыбырай кейінгі ұрпақтары үшін аса құнды мұралар қалдырды. Кейінгі жазба әдебиет өкілдеріне балалар әдебиетін қалай жасау керектігінің үлгісін пішіп берді.

Бұл салаға жататын әдебиеттің өзіндік ерекшеліктері бар. Ол ең алдымен, уақиғалы, қысқа, қызықты, тартымды болуы қажет. Мейлінше түсінікті, балалардың ұғымына жеңіл, тілі жатық және оқу, өнер, адамгершілікке жетектейтін тәлім-тәрбие берерлік болуы шарт. Балалар ешбір қиналмай, қызыға отырып оқумен қатар, көздеген нысана, ойлаған мақсат іске асуы керек. Яғни, автор әңгімесіне қандай мақсат қойса, сол балалардың ой-санасында мәңгілік қалатындай етіп жазған. Сонда ғана әңгіме өз міндетін атқармақ. Ыбырай әңгімелері осы шарттардың барлығына дәл келеді. Мысалы, жоғарғы Паульсонның хрестоматиясынан алып, қаһарманына Сейт деп ат беріп, кейбір жерлерін өзгертіп, қазақшалаған «Ауырғаннан аяған күшті» («Чувство любви сильнее боли») дейтін әңгімесіне назар аударсақ, бірнеше жолдан ғана құралады. Бірақ сол кіп-кішкентай әңгіменің ішінде оқиға бар, диалог бар. Қысқасы, өзінше басы-аяғы бүтін, жап-жақсы шағын ғана шығарма болып шыққан. Бұл келтірген мысалдардан басқа да Алтынсаринның аударған, өзі жазған қысқа әңгімелері әрі тәрбиелік мәні үлкен, шеберлігі жағынан мүлтіксіз әңгімелері көп және өмір құбылысы, адам өмірінің әр алуан жақтарын қамтиды. Солардың ішінде, әсіресе, оның «Бай мен кедей баласы» атты әңгімесі айрықша көңіл бөлуді қажет етеді.

«Бай мен кедей баласында» ел көшіп кетіп, ойламаған жерден жұртта ұмытылып қалған екі баланың бастарынан кешірген бір тәуліктегі оқиғаны суреттеуге арналса да, тереңірек қараған адамға автордың ой түйінінде көптеген сыр жатқандығын аңғаруға болады. Бұл әңгіме сюжеті, құрылысы жағынан орыстың ұлы демократ жазушысы Салтыков-Щедриннің «Бір шаруа екі генералды қалай асырады?» деген сатиралық ертегісіне ұқсайды. Ол әңгімеде де екі генерал бір себептермен елсіз-күнсіз тоғайдың ішінде қалады. Екеуі де әбден ашығады. Өздері амал жасап, тамақ табу, күн көрудің шарасын іздеудің орнына, сол елсізден орыс крестьянын іздейді. Олар өзара сөйлескенде «Бір мужик тауып алсақ, тамақ та, шарап та табылар еді, ол бізді қалай да асырар еді» дейді. Сөйтіп жүргенде екі генералдың тілегі қабыл болып, елсіз тоғайдың ішінде ұйықтап жатқан бір мужиктің үстінен шығады. Екеуі оны көрісімен-ақ: «Тұр, біз ашпыз, тамақ тап бізге!» – деп өмір етеді. Бұрыннан оларды бағып қалған мужик, аң аулап, тұзақпен құс ұстап, екеуін де асырап, еліне әкеледі. Барлық салыстыру дәл шыға бермейді. Біз бұл мысалды келтіргенде Алтынсарин Салтыков-Щедринді аударды, не соның әңгімесін көшіріп алды демек емеспіз. Біздің бұл жерде айтпағымыз – екеуінің пікір ұқсастығы. Салтыков-Щедрин өзінің әңгімелерінде шаруалардың күшін ақысыз-пұлсыз пайдаланудың арқасында өмірге түк икемдігі жоқ адамдардың пайда болуын, мүгедек-дәрменсіздікке әкеліп тіреген сол жағдай екендігін, сондықтан ондай қоғамның тозығы жеткендігін, енді өмір сүруге правосы жоқтығын көрсетіп өлтіре шенеу Салтыков тәрізді демократ жазушыларға тән болса, Алтынсарин әңгімесінің идеясы да солармен ұштасады.

«Бай баласы мен кедей баласы» атты Алтынсаринның әңгімесінде, бізше, үлкен идея бар. Ғасырлар бойы еңбекшілерді қанап, халықты қанауды ата мирасындай көріп, соның арқасында үлде мен бұлдеге оранып өскен бай баласының басына күн туғанда дәрменсіздігін суреттеу арқылы жазушы сол қоғам құрылысының тамыры шіріп, оның адамдары өмірдің жасаушысы, күресушісі емес, бишарасы, үстемдік етуші таптың үлкені – жауыздық пен қаярлықтың қапшығы да, жасы – мүгедектіктің бейнесі деген қорытындыға келетін сықылды. Шығармасының бас геройы етіп, бай баласы мен кедей баласын алуының өзінде үлкен сыр жатыр. Егер оның көздегені тек Үсеннің ақылдылығы, Асанның ақылсыздығы, яғни бір жастағы балалардың бірі ақылдырақ, екіншісі ақылсыз болуы мүмкін екендігін көрсету болса, онда оларды екі таптан шығарудың қажеті болмас еді. Жазушының бұл жерде көрсетейін дегені – биологиялық, не психологиялық мәселе емес, әлеуметтік мәселе. Асанның есі дұп-дұрыс, дені де сап-сау. Бірақ оған қарағанда, Үсен көш ілгері жатыр. Өмірмен бетпе-бет келгенде, Асанның әлсіз, мүгедектігіне кінәлі де, Үсеннің өз құрдасынан асып түсіп, бетпе-бет келген өмір қиыншылығымен алыса кетуіне негіз де тұрмыс. Өз бетімен жерден еңкейіп шөп алмай өскен Асанды өскен ортасымен ақысыз-пұлсыз асыраған тұрмыс өз бетімен күн көруге келгенде әлсіздікке, бишаралыққа ұшыратса, әкесін де, өзін де өз күші, өз еңбегімен күн көруге дағдыландырған қиыншылық тұрмыс кедей баласы Үсенді күрес ері етті. Асан да, Үсен де жай ғана алына салған балалар емес. Бір – бай баласының, екіншісі – кедей баласының типі. Жазушы өз ортасынан үздік шығатын бірен-саран ақылды, талантты Үсендердің, не ақылсыз Асандардың да болу

мүмкіншілігін, әрине, жоққа шығармайды. Бірақ ол бай балаларының көпшілігіне тән мінез Асанда, кедей баласының көпшілігіне тән мінез Үсенде деп, оларды өз орталарының кейіпкері – типі етіп көрсетеді. Әңгімені абайлап оқушыға жазушының симпатиясы Үсен жағында. Мұны олардың іс-әрекеттерін суреттеуінен де, диалогтарынан да көру қиын емес. Жазушы болашақ та кедей баласы Үсенде деп біледі. Асан мен Үсен образына байланысты және бір айта кететін нәрсе, бай баласы мен кедей баласын салыстырғанда, алдыңғысы ақылды, соңғысы ақылсыз келеді деген ескі ұғымға да жазушы соққы бере кетеді. Сөйтіп Алтынсарин «Бай баласы мен кедей баласында» өз кезіндегі қазақ даласындағы, Обломов, обломовшылдықтың кішігірім бір көрінісін суреттеу арқылы соны туғызып отырған негізгі себептердің бетін ашып, оқушыларын оған қарсы тәрбиелейді. «Надандық» әңгімесі де көлемі шағын, бір-екі эпизодтан ғана құрылған кішкене әңгіме болса да, мәні зор. Өйткені бұл қазақ даласындағы ғасырлар бойы серпілмей келген қараңғылықтың бір алуан көрінісі және сол қараңғылыққа дін надандығы ұштасып, тұншықтыра түскен ескілікке жаңа заман, жаңа адамның шығарған үкімі деуге болады. Алтынсарин тек балалар ғана емес, үлкендердің өзін де еңбекке, отырықшылыққа, саудаға тәрбиелеу мәселесін көтерді дедік.

Бұл жөнінде «Қыпшақ Сейтқұл» әңгімесінің мәні зор. Автордың өзі: «...Тілеу Сейдалин сұлтанның куәландыруы бойынша, Сейтқұл 1830 жылдарда өліпті» – дейді. Торғайдың терістігі Қабырға өзенінің бойында қыпшақтардың барлығы, ол жерде «Сейтқұл қорғаны» атанатын оба және осы тәрізді ел аңызы барлығы рас. Әрине «Сейтқұл» оқиғасы тарихи нәрсе емес, бұл – ел аңызы, сондай адам мен сол тәрізді өмірдің болуын аңсаған үміт елесі. Зерттеушілердің міндеті – ол әңгімедегі оқиғаның болуы-болмауын дәлелдеуде емес, Алтынсариннің басқа аңызды алмай, осы аңызды алып, оны көркем әңгімеге айналдыруы, осының себебін ашу болу керек. Орыс зерттеушілері Чернышевскийдің «Что делать?» романын сөз қылғанда, Вера Павловнаның мастерскаясы, не ондағы еңбек ұйымдастыру мәселесі шынында болды ма, жоқ па, оны сөз етпейді. Солай етіп көрсеткендегі автордың идеясы не еді, соны ашуға тырысады. Бұны мысалға келтіргендегі мақсат – Алтынсарин «Қыпшақ Сейтқұл» әңгімесін Чернышевскийден алды деу емес, бұл тәрізді әңгімелерді қалай талдаудың керектігіне бағыт сілтеу ғана. «Қыпшақ Сейтқұл» әңгімесінің сюжет негізі халық аңызынан алынғандығы талассыз. Бірақ қаншасы халықтікі, жазушы өз жанынан нені қосты, ол арасын ашу қиын. Әйтсе де, халық арасындағы көп аңыздан «Қыпшақ Сейтқұлды» таңдауы, бізше, кездейсоқ емес. Қай кезде болсын, мәдениетті жазушы фольклордан сюжет негізін алғанда жай ала салмайды, сол фольклор материалында жазушының идеялық бағытына сәйкестігі бар, кейбір жақтарынан өз пікірімен ерістес, аңыздың шығу негізінде қиял да болса бір шындық нәрі бар нұсқаларды алады. Бізше, «Сейтқұл» аңызынан Алтынсарин де өз ойы, өз идеясының талшығын тапқанға, соны дамытқанға және оған әлеуметтік мән беріп, аңызды шындыққа жақындатып, аңыз адамдарын тарихи, хақиқат болған адамдар етуге тырысқанға ұқсайды. Әңгімесіне реалистік түс беруі, бас геройының өлген жылы туралы, сөз арасында болса да белгілі дата көрсетуі де осыны аңғартады.

«Қыпшақ Сейтқұлда» негізгі тақырып – еңбек. Сонымен қатар, отырықшылық, егін кәсібі, сауда және еңбексіз, ұрлықпен күн көрушілік мәселелері, еңбекті сөз еткенде, Алтынсарин жалпы түрде емес, пайдалы және өнімді еңбекті ұсынады, адал еңбек арқылы өмір үшін күрестің үлгісін және оның нәтижесін мынандай деп, басқа елдің басшыларына – Сейтқұлды, бағынушыларына – оның соңынан ерген еңбекшілерін үлгі етеді. Еңбексіз, ұрлықпен күн көрмек болған Сейтқұлдың ағасының сүйегі де табылмай қалды. Сөйтіп жазушы «Еңбек түбі – ырыс», «Ұрлық түбі – қорлық» деген қорытындыға келеді. Біз «Қыпшақ Сейтқұлда» жазушының және бір көтерген мәселесі отырықшылық пен сауда мәселесі дедік. Енді соған келелік. Қазақ халқының негізгі тіршілігі – мал шаруашылығы, сол шаруашылықтың жағдайы көшпелілікті керек етсе, XIX ғасырдың екінші жарымындағы әр алуан әлеуметтік шаруашылық жағдайлар, әсіресе қазақ халқының көпшілігі болған еңбекші-кедей шаруаларының отырықшылануын талап етті.

1868 жылғы «Жаңа низамнан» кейін жердің қазыналық болып, түгелдей патша өкіметінің меншігіне айналуы, қырға капитализм элементінің қанат жая бастауымен байланысты ескі феодалдық қоғамның өз ішінде әлеуметтік қарым-қатынастың өзгере бастауы бір алуан жағдай болса, 1865 жылдардың шамасында қазіргі Қазақстанның Маңғыстау өлкесінен басқа, түгел жайпаған «Жалпақ қоян» жұты халықтың көпшілігін керегесіне таяп, қолына таяқ ұстатып кеткен жылдың бірі болды. Бұл жағдайды қазақтың үстемдік етуші бай-феодалдары өзінше пайдаланып, кедей шаруаларды қанауын бұрынғыдан да өршіте түсті. Олардың ауыр халдерін молынан пайдаланып, оларға «көтере алмаған қосып арқалардың» кебін келтіріп, тұра алмастай несиеге малтықтырды. Қазақтың кедей шаруаларының бұл кездегі осы тәрізді ауыр халі Шоқан, Алтынсарин, Абай тәрізді адамдарын ойлан-

дырмауы мүмкін емес еді. Алтынсаринның «Қыпшақ Сейтқұл» аңызын әңгімеге айналдыруының бір себебі осындай жайттармен байланысты тәрізді. Жоғарғы айтылған әлеуметтік және шаруашылық жағдайлар ендігі кезде отырықшылану қажеттігін керек етті. Ері мойнына кеткен кедей шаруалардың ауыр халін жақсартудың төте жолы отырықшылану, сүйтіп, егін кәсібімен айналысу деген пікірді қазақ ағартушыларының бәрі де мойындайтынға ұқсайды. Сонымен қатар өз шығармаларында балаларды еңбекке шақыру, тек қана еңбек етуге емес адал болуға шақырады оған оның «Қыпшақ Сейтқұл» әңгімесі дәлел.

Қорыта айтқанда, Алтынсаринның өз халқын оқуға, өнерге үндеуі надандыққа, зұлымдыққа қарсы шығуы, сол кезде әлеумет өміріндегі теңсіздіктің бетін ашып, өмір шындығын көрсетуі, жастарды жақсылыққа, адамгершілікке тәрбиелеуі оның творчествосының халықтық жағы десек, қазақтың қазіргі ержеткен проза жанрының және балалар әдебиетінің ең алғашқы негізін салушы болды.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН РЕФОРМАЛАУ БАРЫСЫНДА ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Халилова А.А.

«№19 орта мектебі» ММ

Ыбырай Алтынсарин – бар саналы ғұмырын туған халқын өнер-білімді, жаңа заманның өркениетті, мәдениетті елдерінің қатарына қосу жолына арнаған көрнекті тұлға. Ол өзінің ағартушылық, педагогтік, ақын-жазушылық тарихи қызметі мен зор талантын, жан-жақты терең білімі мен қайрат-жігерін елдің "желкілдеп өскен көк шөптей" жас ұрпағын оқытып, тәрбиелеуге, қазақ жерінде жаңа үлгідегі мектептер ашып, оқушыларды өз кезінің озық ғылымымен қаруландыруға, кәсіп түрлеріне үйретуге арнаған.

Ыбырай бұл жолда сан алуан кедергілер мен қиындықтарды жеңе отырып, үлкен жетістіктерге қол жеткізді, сөйтіп, туған халқының мақтан тұтатын ардақтысына айналды.

Қоғамдық ой – сананың дамуына өзіндік үлес қосқан ұлы тұлғалардың қатарында Ыбырай Алтынсарин есімі тұрады.

Заманымыздың заңғар жазушысы Мұқтар Омарханұлы Әуезов Ыбырай Алтынсарин туралы былай жазды: «Ыбырай орыстың мәдениет мектебін танымаса, Ушинский бастаған педагогикалық жаңалықтарды білмесе, орыстың адамгершіл, прогрессшіл классикалық әдебиетінің нәрінен қорек алмаса, Ыбырай болмас еді... Ыбырай да сол бір бағытта болумен қатар, өмірі, еңбек еткен ортасы, әлеуметтік-қоғамдық қайраты, әрекеті жөнінде Шоқанға да, Абайға да ұқсамайды. Ыбырай жаңағы екеуінің де ісін өз өмірінде еңбегіне түйістіріп, қоса білді. Сөйтіп, ол екеуі де істеген тың тарихтың ұзақ өрісі бар, зор келешегі бар істердің үлгісін өз қолымен орнатты. Әрі ол жаңа үлгідегі ақын, әрі сол кездегі Ресейде батыл жаңалық жасап, «бұратана» елдер үшін тың үлгідегі мектеп ашушы. Қазақтың ең алғашқы мәдениетті мектебін жасаумен қатар, жазушылық пен оқытушылықты ол аса шебер өнерлі түрде қабыстырушы».

Ыбырай қоғамның, қазақ халқының бағына туған бірегей азамат. Ол еуразиялық кеңістігі ортақ орыс, қазақ, татар, башқұрт ұлттары жаңа қарым – қатынасқа түсе бастаған көп ұлтты қоғамның өкілі ретінде ең алдымен қоғамдық гуманизмді дамытты. Ұлтына қарамастан адамды сүйді, білім мен мәдениетті бетке ұстап, мәдениетаралық қарым – қатынасты дамытуға, халықтардың бір – бірінен үйреніп, өзара үйлесуіне үлес қосты.

Ыбырай өзге халықпен үйлесу үшін қажет сапалардың бірі толеранттық пен коммуникативтіліктің жеке бас үлгісін берді. Өз жерінде отырып өзгеге кіріптар жағдайда орыс халқымен араласудағы оның көрген ғажабы мен азабы бірдей болды. Бірақ Ыбырай тұлғасына тән ерекшеліктердің бірі – оның толеранттығы еді. Ол ерекше төзімділігі арқылы, ашу – ызасын ақылға жеңдірумен көп құбылыстарды реттеп, шынайы сұхбатты дамытуға тырысты.

Толеранттық, коммуникативтік, сұхбаттылық Ыбырай заманындағы құндылықтар болды деуге негіз бар. Сұхбаттылық бүгінгі білім жүйесіндегі педагогикалық технологиялардың бірі ретінде орын алып отырғандықтан, оның қазақ халқына қатысты тұстарына тоқтала кетейік.

Сұхбат - пікір алысу ғана емес, қарым – қатынас. М.Бубердің айтуынша, сұхбатты өмір дегеніміз – көп адаммен істес болу ғана емес, істес бола отырып, бірге болу. М.Бубер сұхбаттың үш түрін көрсетеді:

1. Шынайы сұхбат деп аталады. Ол жаныңның терең түкпіріндегі басқаға деген терең құлшынысты, сүйіспеншілікті (шынайы даостық, шынайы махаббат, шынайы мәдениеттілік) білдіреді.